

Genişletilmiş Özet

Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özellikleri

Giriş

“Heyecan arayışı (sensation seeking) çeşitli heyecanlara, deneyimlere duyulan ihtiyaç ve bu deneyim uğruna fiziksel ve sosyal riskler alma isteği olarak tanımlanır” (Zuckerman, 1994, s27). Yüksek heyecan arayışındaki bireyler, tehlikeli sporlardan madde bağımlılığına kadar risk içeren faaliyetlerde bulunma eğiliminde olabilirler (Beaton ve diğ., 2014; Thomson ve diğ., 2015). Araştırmalarda heyecan arayışının madde kullanımı ve aşırı yeme (Beaton ve diğ., 2014), risk alma davranışları (Crysel ve diğ., 2013; Qu, Zhang ve Ge, 2020), adolosanlarda alkol, tütün tüketimi (Schepis ve diğ., 2008), kumar (McDaniel ve Zuckerman, 2003) ve riskli karar alma (Lauriola ve diğ., 2014) gibi farklı sorunlu davranışlarla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu psikolojik yapıların ölçümünde Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeği (Zuckerman ve diğ., 1993) yaygın şekilde kullanılmıştır.

Heyecan arayışının değerlendirilmesine önemli katkılardan biri Marvin Zuckerman ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Zuckerman ve arkadaşları bireylerin heyecan arayışını açıklayabilmek için bir dizi ölçek geliştirme çalışması yapmışlardır. Zuckerman ve arkadaşları ilk Heyecan Arayışı ÖLçeklerini (Sensation Seeking Scale—SSS) 1964'te geliştirmiş; 1968, 1971, 1978'de yaptıkları çalışmaları da revize etmişler ve revize edilen ölçeğin son halinin Heyecan Arayışı ÖLçeği—Form 5 (SSS-form 5/ Sensation-Seeking Scale, Form V) olarak adlandırmışlardır (Zuckerman, 2007). Heyecan Arayışı ÖLçeği—Form 5 olarak adlandırılan ölçek 40 maddedir. Ölçek heyecan-macera arayışı, engellememe, deneyim arama ve sıkılmaya hassasiyet olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bununla birlikte, SSS-V madde kullanımı, cinsellik hakkında sorular içerir ve SSS-V tüm kültürlerde kullanıma uygun değildir (Zuckerman, 2015). Bu nedenle, Zuckerman, Kuhlman, Joireman, Teta ve Kraft (1993), SSS-V'ı temel alarak farklı kültürlerde kullanım için daha uygun olan Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeğini (ImpSS) geliştirmiştir.

Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeėi (ImpSS), Zuckerman-Kuhlman Kiřilik ÖLçeėinin (ZKPQ, Zuckerman ve diė., 1993) daha geniş bir 5 faktör kişilik testinin bir parçasıdır. Zuckerman-Kuhlman Kiřilik ÖLçeėi (ZKPQ) içerisinde Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeėi'nin yanısıra, Nörotizm-Kaygı ÖLçeėi, Aktivite ÖLçeėi, Sosyallik ÖLçeėi, ve Saldırganlık-Düşmanlık ÖLçeėi ölçekleri bulunmaktadır (Zuckerman ve diė., 1993). ZKPQ farklı kültürlerde ilgi görmüş ve İspanyol (Aluja ve diė., 2004; Herrero ve diė., 2001), Katalon (Gomà-i-Freixanet ve diė., 2005), Çin (Wu ve diė., 2000), Fransız (Rossier ve diė., 2008), Alman (Ostendorf ve Angleitner, 1994), İtalyan (De Pascalis ve Russo, 2003), Katalon ve Macar (Surányi ve Aluja, 2014), Romanya (Sărbescu ve Neėuț, 2013) gibi farklı kültürlerde uyarlanması yapılmış, araştırmalarda kullanılmıştır. Alanyazındaki çalışmalardan görüldüğü gibi bazı araştırmacılar ZKPQ'nin tüm ölçeklerinin kullanarak ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini sınarken, bazı araştırmacılar sadece ZKPQ'nin, Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeėi tek başına farklı kültürlerde geçerlik ve güvenilirliğini incelemişlerdir. Ölçeėin geçerlik ve güvenilirlik değerlendirmeleri Yunanistan (Hyphantis ve diė., 2010), Amerika (Webster ve Crysel, 2012), İspanya (Fernández-Artamendi, Martínez-Loredo, Fernández-Hermida ve Carballo-Crespo, 2016) gibi farklı kültürlerde incelenmiştir. Zuckerman ve Kuhlman Kiřilik ÖLçeėi Türkiye'deki çalışmalarda da kullanılmış (Gönüllü ve Dökmeçi, 2007; Guliyeva ve Yargıç, 2015), ancak Türk örnekleminde psikometrik özelliklerine ilişkin herhangi bir kanıt sunulmamıştır.

Alanyazında heyecan arayışının değerlendirilmesine yönelik Barratt Dürtüsellik ÖLçeği (Patton ve diğ., 1995), Arnett Heyecan Arama ÖLçeği Arnett'in Envanteri (Arnett, 1994), Kısa Heyecan Arama ÖLçeği (BSSS-4, Hoyle ve diğ., 1995) gibi farklı ölçüm araçları bulunmaktadır. Bu ölçeklerin her birinin kendine özgü avantaj ve dezavantajları vardır. Barratt Dürtüsellik ÖLçeği, düşünmeden hareket etme ve dürtüsellik üzerine odaklanır (Patton ve diğ., 1995). Bu ölçekte heyecan arayışının bir ölçüsü yoktur. Arnett Duygu Arayışı Envanteri, heyecanın sosyal boyutuna odaklanır ve dürtüselliliği içermez (Arnett, 1994). Kısa Duygu Arayışı ÖLçeği ise dört madde ve bir boyuttan oluşmakta ve duyum arayışının farklı boyutlarını değerlendirmekte yetersiz kalmaktadır. Ayrıca BSSS-4'te dürtüsellik boyutu yoktur (Hoyle ve diğ., 1995). Bu ölçeklerin her birinin güçlü yönleri olmasına rağmen, Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeği, dürtüsellik ve heyecan arayışını birlikte ölçmesiyle iyi bir alternatiftir. Dürtüsel Heyecan Arayışı ölçeğinin diğer ölçeklere göre avantajı, dürtüsel eğilimlerden kaynaklanan biyolojik bir boyuta ve heyecan veren şeylere olan ilgiyi kapsayan sosyal bir boyuta sahip olmasıdır (Zuckerman, 2007). Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeği yaygın bir kullanım imkanı sunmaktadır. Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeği, alkol tüketimi ve seks gibi etkinlikleri tanımlamaz, bu da onu farklı kültürlerde kullanmak için iyi bir ölçek haline getirir (Zuckerman ve diğ., 1993). Bu özelliği ile ölçek, alkol tüketimine karşı olan ve cinsellik hakkında konuşmak istemeyen bazı kültürlerde kullanılabilir. Ölçek kültürler arası araştırmalara da katkı sağlayabilir. Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeği yukarıda belirtilen diğer ölçeklere kıyasla kısa, kolay uygulama ve genel popülasyona uygun olması gibi avantajları nedeniyle bu çalışmada tercih edilmiştir. Ayrıca, Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeği madde kullanımı ve kumar (Martínez - Loredo ve diğ., 2019), depresif belirtiler, yaşam stresi (Mahoney ve diğ., 2015), risk alma davranışları (Crysel ve diğ., 2013) gibi toplum sağlığıyla ilgili konularda kullanılmaya devam etmektedir. Bu nedenle, Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeğinin Türk kültürüne tanıtılması halk sağlığı ile ilgili araştırmalara katkı sağlayabilir. Bu araştırmanın amacı, “Dürtüsel Heyecan Arayışı ÖLçeğinin” (ImpSS) geçerlik ve güvenilirlik değerlerinin incelenmesidir.

Yöntem

Katılımcıları seçmek için kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Literatürde örnekleme büyüklüğünü belirlemek için ölçekteki madde sayısının 5, 10 veya 20 katı alınması önerileri bulunmaktadır (Kline, 2016). Dürtüsel Heyecan Arayışı Ölçeği 19 maddeden oluşmaktadır ve önerilen yöntemle göre 190 kişilik bir örneklem büyüklüğü yeterlidir. Araştırmaya 18-60 yaş aralığında 221 kadın (ort. yaş= 36.36 ±10.88yıl), 238 erkek (ort.yaş= 33.62 ±10.03yıl), toplam 459 (ort.yaş= 34.94 ±10.52yıl) birey katılmıştır. Araştırma grubundan 240 katılımcının verisi açımlayıcı faktör analizi, daha sonra ise 219 katılımcının verisi doğrulayıcı faktör analizinde kullanılmıştır.

“Dürtüsel Heyecan Arayışı Ölçeği” (ImpSS) Zuckerman ve diğerleri (1993) tarafından genel heyecan arayış eğilimini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek doğru (1) – yanlış (0) şeklinde cevaplanan 19 madden ve 2 alt boyuttan oluşmaktadır. İki alt boyut dürtüsellik (impulsivity—8 madde) ve heyecan arayışıdır (sensation Seeking—11 madde). Dürtüsellik, plansız düşünmeksizin hareket etme eğilimini, sonuçları dikkate almadan hareket etmeyi ifade etmektedir (Genellikle aklıma eseni yaparım). Heyecan arayışı, yeni deneyim ve heyecanlar arama isteğini ifade etmektedir (Biraz korku verici, alışılmadık veya yasadışı olsalar da, yeni ve heyecan veren deneyim ve çılgınlıklardan hoşlanırım). Ölçekte yer alan 2 ve 6’ncı maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçek değerlendirmesi toplam puan hesaplanarak da yapılmaktadır.

Araştırmada öncelikle 05.07.2018 tarihli ve 82416169-755.02.06/00000132168 sayılı yazıyla Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon izni alınmıştır. Veri toplama sürecine başlamadan önce ölçeğin çeviri çalışması yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlama sürecinde ölçeği geliştiren ilk yazar ile elektronik posta yoluyla iletişime geçilmiş ve ölçeklerin uyarlanabileceğine ilişkin gerekli izin alınmıştır. Sonrasında ölçeğin Türkçe’ye çeviri sürecine geçilmiştir. Çeviri sürecinde Brislin (1986) ve Beaton, Bombardier, Guillemain ve Ferraz (2000) tarafından önerilen standart çeviri-geri çeviri yöntemi kullanılmıştır. Sonrasında elli katılımcıyla test tekrar test güvenilirliği değerlendirilmiştir. Veri toplama sürecinde ölçek formları çevrimiçi olarak oluşturulmuş ve formlar sosyal ağlar üzerinden yayınlanarak katılımcılardan doldurmaları istenilmiştir.

Verilerin analizinde, ölçeğin uygunluğunu test etmek için pearson korelasyon analizi, açımlayıcı faktör analizi, iç tutarlık değerlerinin hesaplanmasında IBM SPSS 23.0; doğrulayıcı faktör analizinde LISREL 8.80 ve Kuder-Richardson 21 (KR-21) formülünün hesaplanmasında ise jMetrik istatistik programları kullanılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma “Dürtüsel Heyecan Arayışı Ölçeğinin” (ImpSS) Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri kullanılmıştır. Analizlerin sonucunda Zuckerman ve diğerlerinin (1993) bulduğu 19 madde ve 2 faktörlü yapı ile benzer bir yapı ortaya çıkmıştır. Fakat, bu araştırmanın katılımcılarının ölçek verilerine verdikleri cevaplar Türk kültüründe 2 maddenin farklı algılandığını göstermektedir. Zuckerman ve diğerlerinin bulduğu yapıdan farklı olarak bu çalışmada yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda 8 ve 10’ncü maddelerin diğer boyuta yüklendiği bulunmuştur. Diğer bir deyişle, 8’nci madde dürtüsellik boyutunda iken heyecan arayışı boyutuna; 10’ncü madde heyecan arayışı boyutundayken dürtüsellik boyutuna yüklenmiştir.

Bu maddelerin sözel yapısı incelendiğinde 10’ncü maddenin “Sıklıkla, ilgilerimi değiştirme eğilimindeyimdir” ifadesi anlamsal olarak dürtüsellik boyutunu çağrıştırmaktadır. İlgilerin sıklıkla değişmesi eğilimi; doğal bir şekilde, düşünmeden yapılan, biraz daha biyolojik ve farkında olmaksızın yapılan eylemleri çağrıştırmaktadır. Bu nedenle de bu madde dürtüsellik boyutuna yüklenmiş olabilir. 8’nci maddenin “Olayların nasıl gerçekleşeceğinin tahmin edilemediği yeni ortamlara girmekten hoşlanırım” ifadesi de anlamsal olarak heyecan arayışı boyutunu çağrıştırmaktadır. Yeni ortamlara girmekten hoşlanmak; yeni deneyim ve heyecan arayışıyla oldukça yakın ilişkilidir. Her iki maddedeki ifadeler hem dürtüsellik hem de heyecan arayışına içerik olarak oldukça benzemektedir. Bu nedenle, bu maddeler diğer boyutlara yüklenmiş olabilir. Ayrıca ve diğ. (2015) İspanyol kültüründe bu çalışmaya benzer şekilde 2 faktörlü yapı bulmuş ve 8, 10 ve 17’nci maddelerin alt ölçekleriyle uyumlu olmadıklarını diğer boyuta yüklediklerini raporlamışlardır. Webster ve Crysel’in (2012) araştırmasında ise 10’ncü madde diğer boyuta yüklenmiştir. Dolayısıyla 8 ve 10’ncü maddeler için farklı kültürlerde bu çalışmanın sonuçlarıyla benzer bulgular raporlanmıştır. Bu sonuçlardan hareketle, bu çalışmada bulunan yapının doğrulandığını da söyleyebiliriz.

Açımlayıcı faktör analiziyle bulunan yapının bu çalışmada yapılan doğrulayıcı faktör analiziyle de desteklendiği; ortaya çıkan modelin veri uyumunu gösterdiği bulunmuştur. Bu çalışma için modelin veri uyumuyla ilişkili değerleri $\chi^2/sd= 2.05$, CFI = .91, NNFI= .90, SRMR= .075 ve RMSEA= .70 bulunmuştur. Ki karenin serbestlik derecesine bölümünün (χ^2/sd) 3’ten küçük, RMSEA ve SRMR değerlerinin 0.08’ten küçük olması, CFI ve NNFI değerlerinin 0.90’ın üzerinde olması (Browne ve Cudeck, 1992; Hu ve Bentler, 1999; Tabachnick ve Fidell, 2007) modelin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu göstermektedir. Farklı kültürlerde yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarında da ölçeğin iki faktörlü yapısının desteklendiği görülmektedir. Örneğin, Fransız kültüründe (Rossier ve diğ., 2008); Amerikan kültüründe (Webster ve Crysel, 2012) benzer değerler raporlanmıştır. Bu sonuçlardan ölçeğin model veri uyumunu gösterdiği görülmektedir.

Ölçeğin farklı kültürlerdeki uyarılma çalışmaları incelendiğinde tüm bu çalışmalarda Cronbach alfa kullandığı görülmüştür. Önceki araştırmalardaki Cronbach alfa değerleri Fernandez-Artamendi ve diğerleri (2016) İspanyol kültüründe, Webster ve diğerleri (2012) Amerikan kültüründe; Mc Daniel ve Mahan'ın (2008) Amerikan kültüründe; Hyphantis ve diğerleri (2010) Yunan kültüründe bu araştırmayla uyumludur. Ayrıca, ölçeğin Türkçe versiyonunun hem KR-21 hem de Cronbach alfa iç tutarlılığı Nunnally ve Bernstein (1978) tarafından önerilen 0.70'in üzerindedir. Ayrıca ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik değeri 0.80'in üzerinde bulunmuştur. Katalonya-İspanya kültüründe yapılan benzer bir çalışmada ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği 0,90'ın üzerinde bulunmuştur (Gomà-i-Freixanet ve diğ., 2005). Bu sonuçlara göre IMPSS'nin güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinden orijinal ölçeğe oldukça benzer 19 maddelik 2 alt boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach's alpha, KR-21 ve test-tekrar test analizleri ile doğrulanmıştır. Ortaya çıkan bu yapı, farklı kültürlerden yapılan çalışmalarla da desteklenmiştir. Dürtüsel Heyecan Arayışı Ölçeği Türkçe formunun Türk kültüründe heyecan arayışını değerlendirmek için geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılabilir. Ölçek, kısa ve kolay uygulanabilir yapısı ile farklı popülasyonlarda kullanılabilir.

Çalışmanın sağlık uzmanları için bazı çıkarımları bulunmaktadır. Araştırmalara göre heyecan arayışı, alkol, tütün ve uyuşturucu kullanımı gibi riskli ve sağlıksız davranışlarla yakından ilişkili önemli bir kişilik değişkenidir (Beaton ve diğ., 2014; Schepis ve diğ., 2008). Bu durumda ölçek, sağlık mesleği mensupları ve eğitimciler tarafından bu sağlıksız davranışlara yatkın bireyleri tahmin etmek ve heyecan arayışlarını kontrol edebilecekleri, sağlıksız ve riskli davranışlara yönelmelerini engelleyebilecekleri farklı faaliyetlere yönlendirmek için kullanılabilir. Sağlık çalışanları, madde kullanımı, hızlı araç kullanma gibi riskli davranışlar sergileme eğilimi olan bireylerin ön tespiti ve rehabilitasyonunu planlamak için de heyecan arayışı ölçeğini kullanabilirler.

Çalışmanın bazı sınırlılıkları da mevcuttur. Bu araştırmanın sınırlılıklarından biri katılımcıların eğitim düzeyinin üniversite öğrencisi, mezunu ve lisansüstü eğitim seviyesinde olmasıdır. Bir diğer sınırlılık katılımcıların yaş aralığının 18-60 yaş olmasıdır. Gelecek araştırmalarda farklı eğitim seviyeleri ve farklı yaş gruplarında ölçeğin geçerlik-güvenirlik değerleri incelenebilir. Bu çalışmada ölçeğin yapı geçerliliği, açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak test edilmiştir. Gelecekteki araştırmalarda, ölçeğin özelliklerini test etmek için Madde Tepki Teorisi ve Rasch modeli gibi farklı istatistiksel yaklaşımlar kullanılabilir. Ölçeğin ıraksak ve yakınsak geçerliliği gelecekteki çalışmalarda da test edilebilir.